

BOKA LÁSZLÓ

*Az értekező Kuncz Aladár
– korai monográfiái fényében*

Korábbi írásaimban részben már kifejtettem, hogy Kuncz Aladár életműve kapcsán az irodalmi emlékezet, s olykor a szakirodalom is sokáig figyelmen kívül hagyta azt az alapvető ténytet, hogy Kuncz sokrétű irodalmi tevékenysége döntően nem szépprózai munkák létrehozására irányult.¹ Mindennek háttérében összetett okokat találunk, melyek közt részben az ismerethiányt, részben viszont a korábban nem hozzáférhető primer értekezői szövegeit említhetjük. A szakirodalom elismerően szólt ugyan az Erdélybe visszatelepülő Kuncz irodalomszervezői, szerkesztői és fordítói tevékenységéről, mellyel az 1920-as években vívta ki mindenki elismerését, de többnyire homályban hagyta a monográfiákat eredményező szintetizáló irodalomtörténeszi pályaszakaszt, s azokat a fiatalkori értekezői munkákat, melyekből később mindez származott, s mely pályaszakasz az ismert történelmi események – az első világháború – miatt lényegében megszakadt, torzóban maradt. A magyar irodalomtörténet-írás ezért, ha képletes sorrendet kívánt felállítani a tragikusan korán véget ért, részben mindmáig feltáratlan oeuvre egy-egy szegmenséről, akkor azt óhatatlanul három szakaszra bontotta, amelynek középpontjában a felívelő

1 Részben e felismerés indította el a *Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái* című könyvsorozatot, mely az Országos Széchényi Könyvtár tudományos műhelyei és a Kriterion Könyvkiadó együttműködésében valósul meg 2014 óta. (Sorozatszerkesztő FILEP Tamás Gusztáv és BOKA László. A sorozatban eddig négy kötet jelent meg.)

írói-értekezői pályát megszakító, ámbár később szépírói ihletforrásul is szolgáló első világhégés alatti internáltság áll. Mindezek mellett, vagy ellenére is, értékszemléletét tekintve hallgatólagos közmegegyezés uralta sokáig az életművet méltatók azon sorait is, melyek értelmében a szépírói szegmens után következne csak rangban szerzőnk értekezői munkássága. E megállapítások nem csak a fiatalkori szintéziseket, irodalomtörténeti összegzéseket zárójelrelezték – amelyekről az alábbiakban szó lesz –, de javarészt azt az erudíciót, iskolázottságot és gyakorlati tudást is negligálták valamelyest, amelynek igazi rangját a kezdeti pályaszakaszban három meghatározó intézmény adta: az Eötvös Collegium, a budapesti egyetem és a *Nyugat* szerkesztősége. Az alábbiakban ezek figyelembe vételével a fiatal bölcsészdoktor kezdeti, 1907 utáni pályaszakaszáról igyekszem valamelyest átfogó képet nyújtani, két fontos monográfia tárgyalásával, melyek az irodalomtudósi pályára készülők Kuncz alapműveinek számitottak, s szoros kapcsolatban álltak a kritika- és tanulmányíró ifjú jelentősebb életeseményeivel.

Kuncz munkásságának értékelésében legendaképző visszaemlékezéseket is találunk, melyek személyiségjegyeivel hozhatók összefüggésbe. Az elegáns világhi 1920-as évekből ismert szervezői, literátori tevékenysége tulajdonképpen e személyiségjegyekkel forrt össze: csakhogy Kuncz pályája legelején is már megnyerő, „elegáns, halk jelenség”, „vonzó társasági ember”, akin „jó gyermekszoba érzett” – írta róla visszaemlékezve Schöpflin Aladár.² 1903 és 1907 között magyar–latin–görög szakos hallgató a budapesti tudományegyetemen, ugyanakkor az Eötvös Collegium tagja. Utóbbi olyan műhely és otthon,³ ahol a benne élők nem pusztán a szabad szellem és kritikai gondolkodás, de a rendszerezett tudás mindig megújulni képes és szükséges útravalóját is megkapják. A párizsi École normale supérieure mintájára megszervezett intézményben Kuncz a közösségi nevelés pozitív példáin túl olyan tanároktól tanulhat, mint Bartoniek Géza, Horváth János, Gombocz Zoltán, Alexander

2 SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Bp., Nyugat, 1937. 206.

3 A kollégiumi időszakról Kuncz évfolyamtársa, Halasy-Nagy József így ír önéletírásában: „Ott élt akkor – hogy csak néhányat említsek Szabó Dezső, Szekfű Gyula, a két Zemplén, Kodály Zoltán, állandóan a könyvtárban izzadt homlokán zöld ernyővel Bauer Herbert, aki később Balázs Béla néven lett a kommunisták írója, s velem egy évfolyamban jártak Kuncz Aladár és Laczkó Géza [...] Kollégiumi szakvezető tanáraink voltak: Horváth János, Némethy Géza, Gyomlay Gyula és a kedélyes Wotan: Hoffmann Friczi bácsi.” Lásd *Adattár*. HALASY-NAGY József, *Summa vitae*, in *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Historiae Literarum et Artium*, 2., Szeged, 1999., 216.

Bernát. Ezzel párhuzamosan az egyetemen is meghatározó, pozitív mintákat kap: az ott szintén oktató Horváth, s részben Beöthy Zsolt, majd egyre inkább Riedl Frigyes, illetve az elméleti s kritikai próza egyik legjelesebb művelője, Péterfy Jenő lesz rá leginkább hatással. Utóbbi tragikusan korán meghal, Gyulai Pál 1902-től nyugdíjba vonul, így ők nem taníthatják már, de „szellemük” érezhető a falak közt, s ez közvetetten nagy hatással van az ifjú Kuncz formálódó kritikai szemléletére. Ha másként nem, Gyulai egyik örököse, az 1905-től a magyar irodalomtörténet tanárává kinevezett Riedl révén, akiben a fiatal bölcsészhallgató a tantermekbe európai levegőt hozó, a diákokat a befogadás-lélektannal is megragadó nevelőt tisztelt. Riedl mutatott igazából irányt filológusi érdeklődésének, s fejlesztette „ifjúi érzékenységét elemző és ítélkező biztonsággá”.⁴

Ahogy monográfusa, Pomogáts Béla egykor megjegyezte,⁵ Kuncz diákévei eleve progresszióra hangoltak, s ez érződik korai írásain is. Toldy Ferencsel foglalkozó kis könyvecskéjével, mely bölcsészdoktori értekezésének átírata,⁶ eleve hiátust pótol, amivel a „nagyok” mellett, így tanárai mellett vagy hozzájuk csatlakozva⁷ kezdhetett filológusi munkába „a magyar irodalomtörténet-írás atyjá”-ról, annak 1905-ös születési centenáriumán.⁸ A negyedret alakú kis könyvecskéje 1907-ben jelenik majd meg, a benne közölt bibliográfiát nem számítva ez kilencven lapon, hat fejezetben tárgyalta Toldy életművét, javarészt a Hyppolite Taine-i jellegzetességek, *faculté maitresse*-ek értelmében. A meglehetősen fejlődéselvű kép – mint látható lesz –, itt még érthető, ez sokkalta árnyaltabbá válik ugyanakkor későbbi írásaiban, többek közt abban a jóval nagyobb ívű összefoglaló munkában, amelyhez a Toldy-monográfia amolyan előkészítésként is szolgált. A 2018-ig (!) publikálatlan,⁹ több mint száz esztendőn át kéziratban heverő, eredetileg pályamunkának íródott *A magyar irodalomtörténet elméletének és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta* című szintetizáló munka ugyanakkor e

4 Pomogáts Béla, *Kuncz Aladár*, Bukarest, Kriterion, 2001. (második, javított, bővített kiadás), 24. (Lásd ezzel kapcsolatosan még kötetünk előző írását is. – szerk. megj.)

5 Uo., 34.

6 Melyet a Stephaneum Nyomda révén ad ki Budapesten 1907-ben. A kötet vélhetően nem túl nagy példányszámban látott napvilágot, ára 2 korona volt.

7 Többek közt Riedl, Négyessy, Szinnyei, Schöpflin ír ekkor Toldy Ferencről.

8 Vélhetően az évforduló alkalmából írta *Toldy Ferenc felsőmagyarországi útja* című írását is, mely a *Szepesi Hírnök*-ben jelent meg 1906 augusztusában.

9 A korábban kéziratban heverő értekező munka a *Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái* sorozat IV. (*Monográfiák*) tagjaként került kiadásra először.

pályaszakaszbán igazi alapmű. Arra vállalkozik, hogy mindazt, amit Toldy irodalomtörténeti ténykedése óta a magyar irodalomtörténet-írásban – ráadásul európai távlatokban mérve is – történt, fontos és ismerni érdemes, azt jó arányérzékkel és komparatív szemlélettel foglalja össze. A 354 oldalas kéziratos munka remek kordokumentum is, pontos képe ugyanis mindannak, amit a századfordulót követő első évtizedben a magyar értekezőprózában, a kritika- és irodalomtörténeti fejtegetésekben főbb irányokként ismerhetünk. A kritikai irányzatok itt prezentált spektruma teljes képet nyújt az ifjú Kuncz irodalomtörténeti, esztétai világról, nézeteiről.

Fontos e ponton ismét csak kiemelnünk, hogy e világot s látásmódot ekkoriban elsődlegesen Riedl Frigyes szemlélete formálta. Amit Kuncz Toldy működésében, illetve az őt követő fél évszázad magyar irodalomtörténet-írásában értékelt, s jelenére is vonatkoztatott, az valójában a Riedl-féle módszer és szempontrendszer alkalmazásának egy-egy eleme,¹⁰ aki maga is „vonzó ekleticizmussal” választotta meg vizsgálati módszereit, szintetizált maga is, s ezt adta tovább az ifjú értekező-tanonc számára is. Kuncz is főként Taine irodalomelméletét, történelemfilozófiáját követi, de azt a modernebb esztétikákkal is ötvözi, s sok egyéb előd kultúrtörténeti vizsgálódásait is szem előtt tartja. A korban születő tanulmányaiban, kritikáiban, esszéiben már az átélést és a befogadási momentumokat is hangsúlyozza, de mellette természetesen még a szerzői egyéniséget is kötelezően vizsgálja, valamint elengedhetetlennek látja az értékelésekben a kor és környezet pontos elemzésével keresni árnyaltabb magyarázatokat. A hangsúly itt a „pontos” jelzőn, az amennyire csak lehet, *objektív* vizsgálaton van még. Kuncz elhíresült mondata: „vallásom objektív” (ahogyan Laczkó Gézának írta 1909-ben) e téren is igazolható. E hármas megközelítésmód lesz a fiatal értekező Kuncz Aladár méltó névjegye ezekben az években.

Az ifjú értekező mindemellett mindig nyitottnak mutatkozik a komparatív elemzések, az összehasonlító irodalomtörténeti módszerek kiaknázhatósága irányába, főként, amikor nagyobb összefüggéseket tárgyal elméleti síkon, valamint a lélekrajz és összefüggései hangsúlyozásánál, amikor értékeket, mulandóbb *történeti* és maradandóbb, megújhódnak képes *esztétikai* értékeket keres. (Hogy e kettőt ő még egyértelműen szétválaszthatónak gondolta, az kora sajátosságain túl inkább előremutató, a saját szellemi közegét némiképp

10 Lásd POMOGÁTS, *i. m.*, 46.

időben meg is előző szemléleti tájékozódást mutat.) Toldy és Gyulai mellett igen jól ismerte nagyobb lélegzetű pályamunkája bírálójának, Beöthy Zsolt-nak a munkásságát is, az ő történeti munkáin túl az akkor frissen megjelent könyvét is (*Az irodalomtörténet elmélete*, 1907), mely egyetemi előadásából nőtt ki, s amiről – meglehetően, csak a pályázata érdekében – Kuncz azt állította: ez fogja az „irodalomtörténet-elméleti tudományokat nálunk is meghonosítani”.¹¹ Beöthy ugyanis még a „nemzeti lélek” megfogalmazódásait kereste elsődlegesen és tipikusan az egyes szépírói művekben, így Kuncz az ő munkái értékelésénél ugyan tisztelettudóan járt el, ám érezhető az is, hogy sok esetben ezt már kevésnek érezte (például a latin nyelven született irodalmi munkák megítélése esetében). Beöthy eleve két erő vizsgálatát tartotta minden esetben szükségesnek az egyes irodalmak tanulmányozásánál: „az irodalmi jelenségeket létrehozó és az irodalmi művekben benne levő erők vizsgálatát. Ez pedig nem más, mint a két legértékesebb módszer egyesítése: a természetrajzi és esztétikai módszeré” – írta róla Kuncz.¹² Ezzel ugyanakkor visszatért ahhoz a Taine-féle rendszerhez, amit Kuncz hasznosnak, de bizonyos pontokon már meghaladottnak is ítél. Taine ugyanis a szellemi életben törvényeket, okozati összefüggéseket keresett, az irodalmi műveket tényeknek fogva fel, s csak ebből a szempontból foglalkozott egy kor vagy korszak meghatározó erejével. Beöthy ezt kiegészítette kissé később, amint az esztétikai elv egyéni módszereivel is foglalkozott, de hangsúlyosan megmaradt könyveiben s előadásában is a nemzet-korszerűség-hagyomány hármasság pillérével.

Kuncz összefoglaló pályamunkájában az említett témaköröket kiemelten is tárgyalja. E munka valamikor 1908 és 1910 között íródott egyetemi pályázatra, amint azt magától Jancsó Eleméértől is tudjuk, de nyomtatásban Kuncz életében végül nem jelent meg. Oka lehet ennek egyrészt az említett időszak sűrű elfoglaltsága, köztük az induló tanári pálya és az egyéb publicisztikai penzumok, másfelől az is, hogy Kuncz nyilvánvalóan átdolgozni szerette volna egy esetleges könyvformában való megjelentetés előtt pályamunkáját, nagyon is figyelmet fordítva a bíráló Beöthy Zsolt alapos, szigorú megjegyzéseire. Nem kizárt az sem, hogy a klasszikus nemzeti szabadelvűséget valló,

11 Lásd *A magyar irodalomtörténet elméletének és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta* című munkája *Irodalomtörténet-elméleti és módszertani kísérletek nálunk* című fejezetét, In *Monográfiák*, szerk. BOKA László, RÓZSAFALVI Zsuzsanna, Kolozsvár-Bp., Kriterion-Országos Széchényi Könyvtár, 2017., 149–185. [Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái IV.]

12 Uo., 247.

a *Nyugathoz* szegődő Ady-hív Kuncz és a korabeli konzervatív akadémizmus egyik legjelesebb alakja, a Rákosi Jenő sógoraként is ismert Beöthy szemléleti különbségei az évek folytán egyre csak nőttek volna a 19. század második felének utólagos megítélését illetően. A nagyra törő pályamunka mindenestre 1914-et követően az ismert történelmi események miatt már eleve nem kerülhetett megjelentetésre, az értekező Kuncz Aladár a háborút követő években pedig egy egészen új, erdélyi irodalomszervezői korszakot készített elő.

1907–1913 közt mindenesetre a huszonéves ifjú három komoly értekezői munkát is letett a képletes asztalra. Az említett 1907-es egyetemi díjnyertes szakdolgozatból doktori disszertációvá kinőtt *Toldy Ferenc* című kismonográfiát és az említett nagyívű pályaművet, valamint az 1912 végére elkészülő *Thököly a francia irodalomban* című nagyesszéjét. Utóbbi az Erzsébetvárosi Állami Főgimnázium *Értesítőjének* különlenyomataként is megjelent 1914-ben.¹³ Mielőtt érdemben vizsgálnám ezek közül a két monografikus összegzést, érdemes kitekintenünk kicsit magára a korszakra és eseményeire.

Kitekintés

Kuncz 1908-ban tett tanári vizsgát, és kezdte meg munkáját a fővárosban az Erzsébetvárosi Állami Főgimnáziumban. Egy halaszthatatlan, országos iskolai reform híve és szorgalmazója lesz ekkoriban, aki ha kell, forradalmi pedagógiára szólít fel. 1909-től kezdődtek látogatásai Párizsba,¹⁴ s már az első utak, a nyári kikapcsolódás mellett komoly tanulmányutak is, a tájékozódás és eszmélés kettős örömeivel. A francia kultúra korábbi híve a Párizsba – akárcsak a szintén nyarakat ott töltő Benedek Marcell vagy épp Laczkó – valósággal beleszeret. A *Nyugathoz* is ekkortól, tehát 1909 derekától (vagyis annak konszolidálódása, anyagi megerősödése után) kezd publikálni. Első írásában nem véletlenül kedves tanárának, Riedl Frigyesnek a portréját adta.¹⁵ Miután ebben az esszéjében Riedl irodalomtörténeti szerepét és helyét

13 Eredetileg a Főgimnázium 1913-as *Értesítőjében* publikálta. A különlenyomat Fritz Ármin Könyvnyomdája munkája (Bp., 1914).

14 Egykori Eötvös Collegium-beli társa és oktatója, a nála hat évvel idősebb Szabó Dezső önéletrajzi művéből is tudjuk, hogy 1909 nyarának oktatási szünetét mindketten a francia fővárosban töltötték. Lásd Szabó Dezső, *Életem. Születéseim, halálaim, feltámadásaim, II*, Bukarest, Kriterion, 1982., 319.

15 Lásd Kuncz Aladár, Egyetemi portrék. 1. Riedl Frigyes, *Nyugat*, 1909. március 16.; illetve <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00029/00664.htm> (letöltve: 2018. február 25.)

megrajzolja a hagyomány korszerű értelmezésének, a kulturális emlékezet szerepét hangsúlyozó értékőrző és értékteremtő modernizmusnak a példáját is nyújtotta, a szerkesztők – s főként Osvát – arra biztatták, hogy az előző korok mestereit a *Nyugat* vallott elveivel és esztétizmusával is szembevitse. Ezen írásai a jelenben vallott értékrend múltba visszanyúló legitimációja szempontjából, bizonyos hagyományszegmensek felmutatása felől is igen fontosnak bizonyultak: „Minden kor és minden nemzedék mást szív fel a múltból, mást lát benne, másképp hangsúlyozza” – írta 1910-ben Kuncz,¹⁶ s mindezt a „fejlődésnek ösztönszerű megnyilatkozása”-ként értékelte. Akárcsak Babits vagy majd Kosztolányi (akik költőként is az elődjüknek tekintett Arany János értékelése kapcsán írtak évekkel később hasonló gondolataikat),¹⁷ a náluk is fiatalabb bölcsész igen korán már tisztán látta, hogy az értekező Arany is egyfajta áttörést hozott saját korában, s azt is, hogy az éppen rá hivatkozó utódok ezt felejtik el, amikor a nemzeti szempontot kizárólagossá teszik. Márpedig a nyugatos polgári műveltség elkötelezettjei szemében mindez nem lehet az új kritikai szellem legfőbb értékmérője. Ehhez hasonló gondolatokkal a vélhetően ugyanekkor, tehát 1909 és 1910 fordulóján készülő, nagyobb lélegzetű monográfiájában találkozunk. Kuncz ebben az időszokban publikál persze a *Nyugat*nál program szerint radikálisabb, progresszívebb lapokban is, így az *Auróra* és *Népszava* is közli írásait. (Utóbbiban jelenik meg a *Kölcsey Berzsenyiről* című fontos írása.)¹⁸ Egy ideig pedig 1913-ban Jászi Oszkár köréhez is tartozik, előadásokat vállal a Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolájában. Kuncz mindazonáltal nem veti bele magát valamiféle radikális politikai küzdelembe. „Filológusnak, kritikusnak, írónak készül” – ahogyan Pomogáts is helyesen megjegyezte –,¹⁹ s valóban, ekkor még határozottan ebben a sorrendben! Részesese lesz a *Nyugat* Hatvány köré tömörülő, Ady társadalmi harcait is vállaló, Osváttal ellentétben nem csupán irodalmi esztétizmust, hanem a környezetében – így az oktatásban – is re-

16 Lásd KUNCZ Aladár, Dr. Wessely Ödön: A modern pedagógia útjain, *Nyugat*, 1910. október 16.; illetve <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00066/01914.htm> (letöltve: 2018. február 25.)

17 „A költőben minden korszak mást lát, az új nemzedékek mindig a maguk ígét olvassák ki ugyanabból a könyvből, amit őseik az asztalon hagytak. Minden epocha feléje utazik s az évekkel új és új távlatok bukkannak fel. Apáink más Arany Jánost olvastak, mint mi.” Lásd Kosztolányi Aranyról tartott előadását: Kosztolányi Dezső előadása, *Nagyváradi Napló*, 1917. március 25.; illetve UÓ., *Látjátok feleim*, szerk. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1976., 140–145.

18 KUNCZ Aladár, *Kölcsey Berzsenyiről*, *Népszava*, 1911. december 24., 305. sz., 31–32.

19 POMOGÁTS, *i. m.*, 36.

formokat váró szárnyának, tagja kíván lenni egy szabadkőműves páholynak is, és egyáltalán: a modern Magyarország hívéül szegődik, amit épp a jövő generációk révén lát felemelhetőnek, korszerűsíthetőnek. Az oktatásban remélt reformok ezért is elsődlegesek, melyek több, ekkor született írásából visszaköszönnek. Mindezek a szempontok elsődlegesek ahhoz, hogy megértsük e pár esztendő értekezői gyakorlatának legfőbb hangsúlyait: objektivitásra törekvő szemléletét; az esztétikai és erkölcsi előítéletektől való mentességet; alapos felkészültségen és összehasonlító elveken nyugvó elemzéseit; a történeti és esztétikai értékek közti különbségtétel képességét; s a hagyományképzés kulturális emlékezetet meghatározó szükségességét, vagyis hangsúlyos reményét arra, hogy minőségi és élményszerű irodalomoktatással adják mindezt tovább a felnövekvő generációknak.

Utóbbi két szempont márpedig egy-egy irodalmi alkotás megítélése és érvénye, olvashatósága és „hatása” szempontjából is kiemelten fontos, amit Kuncz a pedagógiai módszerek hatékonysága felől is több ízben témául választ: „vegyük ki az iskolából mindazokat az írókat, akik méltatásában az úgynevezett történelmi szempont vezet. Ez az a szempont, mely legkevésbé férközhet egy gyermekifjú lelkéhez. Olyan ismeretét egy régibb kornak, mely élvezhetővé tud tenni számunkra bármely kisebb íróért, mert korába bele tudjuk magunkat élni, egy tanulótlól nem várhatunk. És ha nincs meg benne ez a szempont, értéktelen és silány lesz előtte minden ilyen mű. A fejlődő ifjú lelkére és eszére csak a valóban remek és örökbecsű művekkel hathatunk.” Kuncz sarkosan fogalmaz: „száműznünk kell az iskolából mindazokat az írókat, akik jórészt csak nemzeti kegyeletből kerültek az iskolába”. Példája tudatosan olyan művek köré épül, amelyek egyébiránt értékesek, de nem szépirodalmiak, tehát elsődlegesen nem esztétikai értékkel bírnak: ilyen a 16–17. századi vallásos polemikus irodalom egésze, ezért még Pázmány *Kalauzát* is kivenné a tananyagból,²⁰ mondván, nem serdülő ifjak kezébe való!²¹ Az álláspont, mely szerint az irodalomtörténet oktatásának korban érvényesülő gyakorlata éppen a konkrét szépirodalmi művek iránti vonzalmat olthatja ki, csökkentheti az élményszerű olvasási kedvet a diákságban, s helyette száraz történeti tények közlésére redukálódik, sokakhoz áll közel a *Nyugat*

20 „Maradjon az csak kortörténeti adat, több nem lesz az irodalomban és nem is volt sohasem. (A teológiai szempont megint más.)” – írja. Vö.: KUNCZ Aladár, *Az irodalom és az iskola, Népművelés*, X, 1910. 102–105.

21 Uo.

szerkesztőségében is. Az irodalomtörténet-írás korszerű áramlatait is jól ismerő Kuncz – akárcsak barátja, Laczkó Géza – kettős nyereség ezért az éles szemű Osvát számára. Egyfelől Riedl vagy Péterfy mellett annak a Horváth Jánosnak is a tanítványai ők, aki egyértelműen a konzervatív akadémikus oldal képviselője, ugyanakkor nagyfokú megértést is tanúsít a modernség és főként a *Nyugot* egyik-másik szerzője iránt. Európai szemléletű tanítványaik ritka közvetítők tehát az akkoriban túlnyomó többségben lévő konzervatív irodalomszemlélet s főként irodalomtörténet-írás felé, alaposan felkészültek, szellemileg már függetlenebbek, mint elődeik, s nem ragadtak bele többek közt a hazai, mindenáron nemzeti értékeket és sajátágot kereső, ez alapján értékelő eljárásokba.

Ha alaposabban figyelünk Kuncz világegés előtti értekezői munkásságára, kritikáira és ekkor született tanulmányaira, alighanem kedves, de elszietett megállapításnak mondhatjuk Schöpflin Aladár részéről azt az 1937-ből visszatekintő mondatot, hogy a háborút megelőzően csupán „néhány fiatalosan lelkes irodalmi tanulmányt” köszönhetünk neki.²² E gondolat nem Kuncz ezen korszakának lekicsinylésére szolgál persze, mintsem inkább a későbbi regényíró már említett, kultikus magasságokba emelésének lesz az eszköze, annak tudniillik, hogy a háború szörnyűségének, e szenvedéssel teljes öt esztendőnek a hatására „érik” be Kuncz, s lesz „könnyen élő, vidám élet-érzésű fiatalemberből az étellel tisztába jutott komoly férfivá, epikureusból filozófiai lélekke, szkeptikusból hívővé, dilettáns széplélekből valódi művésszé”.²³ Ha valakinél, azt gondolom Kuncznál sem a rendszerező készséget, sem a kritikusi rátermettséget nem hiányolhatná Schöpflin. Az pedig, hogy nem volt dilettáns széplélek, ma már aligha kell bizonyítani. A legnagyobb ívű, monografikus összegzésnek tekinthető *A magyar irodalomtörténet elméletének és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta* című munkája kiemelten kezelte a korábbi irodalomtörténeti módszerek alkalmazhatóságát, számba vette azok hasznosságát, „fejlődésük” ívét, mindemellett hangsúlyozta az úgynevezett fehér foltok megszüntetésének égető szükségét, hiszen Kölcsey, Katona József vagy éppen Vajda János életműve és szerepe is javarészt még feltáratlan volt ekkor. Ugyanitt az összefoglalások, az irodalmi szintézisek hazai hiánya

22 Meglehet az is, hogy egy remélt vagy várt, de végül elmaradt irodalomtudósi nagy mű hiánya is mondatja vele mindezt. Vö.: SCHÖPFLIN, *A magyar irodalom története a XX. században*, i. m., 206.

23 Uo.

lesz az a legfőbb szempont, amely a filológus Kuncz tollát a későbbiekben is vezeti. Az elavult, régebbi összefoglalások módszereit (értékeik hangsúlyozása mellett is) bírálja Kuncz, a maguk korában kifejtett hézagpótló szerepüket valamelyest dicséri, ha kell, de korszakolásukat és elméleti korszerűtlenségüket minden alkalommal szóvá teszi. Éppen Schöpflinhez hasonlóan, aki nyilván nem ismerhette a kéziratban maradt monográfiát! Kettejük korabeli rokon szemléletére mutatnak rá az alábbi sorok is, melyek Schöpflin 1910-ben a magyar irodalomtörténet-írás korabeli helyzetét vizsgáló írásában olvashatók: „Ha Péterfy tanulmányai nem volnának, s Riedl Arany-tanulmánya nem volna, akkor azt kellene mondanunk, hogy az irodalom filozófusi és művészi fejtegetése terén Gyulai óta a meddőség teljes és megszakítás nélkül való.”²⁴

Egy befutott, minden oldal által tisztelt és elismert kritikushoz képest egy nálánál 13 esztendővel fiatalabb, tehetséges pályakezdő ugyanakkor nem mondhat ki mindent kellően élesen. Az 1909–1910 körül született pályamunka – jellegéből adódóan s a várható bírálókra figyelve is – nyilvánvalóan óvatosságra intette még az ifjú Kunczot. Ezért leginkább a méltatásokban, az új európai irányok hazai képviselőire vonatkozó sorokban, a korszerűbb irodalomelméleti és irodalomtörténeti írónk üdvözlésében olvasható ki Kuncz saját véleménye. Az erősebb kritikát majd csak a tízes évek *Nyugat*-ban közölt írásaiban „enged meg” magának, többek közt épp a régebbi összefoglalások elavultsága²⁵ kapcsán, vagy új történeti munkák (például Hatvany Gyulai Pálról szóló könyve, Pintér Jenő 1913-as átfogó rendszerezésre törekvő munkája) recenziálásakor. És talán nem véletlen, hogy az 1911-ben megalakuló Magyar Irodalomtörténeti Társaság ugyan tagjai közé választja, de ebben fontosabb szerepet (akárcsak fiatal, progresszívebb szellemű társai) nem kaphat. Ha hihetünk a *Világ* korabeli híradásának,²⁶ éppen Beöthy utasítására törlik nevüket a választmányi jelölőlistákról...

Egy másik írásában éppen az idősebb pályatárs Schöpflin az, aki a korabeli egyetemi, akadémiai életéről keserű látéletet ad: „Még arra is van eset” – írja Schöpflin 1910-ben –, „hogy egy-egy tanár doktorra sem enged lenni olyasvalakit, aki szigorlati disszertációjában az övétől valamiben eltérő nézetet merészel vallani. Aki pedig irodalmi munkássága során csak a

24 Lásd SCHÖPFLIN, Magyar irodalomtörténet-írók, *Nyugat*, 1910. szeptember 16.

25 Így Beöthy fél évszázaddal korábbi irodalomtörténete emlegetésekor.

26 Ezzel kapcsolatban lásd Pomogáts monográfiájának sorait és vonatkozó (82.) jegyzetét. Vö.: POMOGÁTS, *i. m.*, 98.

legszerényebb ellenvéleményt meri is nyilvánítani, abból ugyan aligha lesz egyhamar egyetemi magántanár. Egy-két esetben nagyon tipikusan láttam az elképedést a jó barátok arcán, egy-egy fiatal tudós hallatlan vakmerőségén, mikor valami tudományos kérdésben nagy szerényen polémiába mert bocsátkozni valamely egyetemi vagy akadémiai tekintéllyel. Hisz ez elvágja a saját karrierjét! – mondogatták.²⁷

Nem tudni, Schöpflin ismerte-e konkrétan Kuncz s *Nyugat*hoz került egykori társai egyetemi vitáit, netán pályamunkája utóéletét, mindenesetre számunkra mindez azért is hangsúlyozandó e ponton, mert a *Nyugatban* megszorodó írásaival²⁸ egy időben, az értekező Kuncz a hivatalos irodalomtörténet-írást, s legfőképpen a Kisfaludy Társaság életrajzait is bírálja. Ahogyan Bágyoni Szabó István igen korán megjegyezte, ezekben „az új francia irodalomkritika hatása tükröződik elsődlegesen, miszerint az író biográfiáját életének esetleges külső megnyilvánulásaiából kellene megírni – törekedve mentől inkább a regényességre, mert a jó életrajzi mű a jó regénnyel versenyezhet. Kuncz eleve károsnak tartotta e hatást, hiszen sok nagy író élete nem bővelkedik eseményekben.”²⁹ Ugyanakkor éppen az „irodalomtörténeti könyvek színtelen referádáiban elhallgattatott” vagy csupán egy-egy oldala hangsúlyozásával „élettelenné tett” Csokonai védelmében szólalt fel az *Auróra*ban közölt rövid írásával,³⁰ amikor a *Nyugat* vígszínházi matinéja (és az *Özvegy Karnyóné* bemutatója) kapcsán Csokonairól mint kortárs szerzőről beszélt, nem pusztán egyetértve a matinén felszólaló Ady, Móricz és főként Hatvany véleményével, de külön hangsúlyozva azt is, hogy Csokonai „a legújabb és legfiatalabb magyar vígjátékírónk.”

Kuncz egykori tanárai közül a hagyományörző, nemzeti oldalt képviselő Horváth János volt az, akitől az objektív kritika igényét és szükségességét tanulta. Horváth fogalmazta meg (többek közt épp a saját irodalomszemléletet képviselő felelősségét firtatva *Aranytól Adyig* címen ismert, külön füzetben is megjelent fontos tanulmányában, de immáron egy elmulasztott esélyre visszatekintve), hogy a klasszikus modernség irodalmi törekvéseinek értéke-

27 Vö.: SCHÖPFLIN Aladár: *Új egyetemek, i. m.*

28 Recenzálja többek között Császár Elemér *Kisfaludy Sándorról*, Várdai Béla *Mikszáth Kálmánról* írott irodalomtörténeti munkáit.

29 Lásd Bágyoni Szabó István 1964-es szakdolgozatát. SZABÓ István, *Kuncz Aladár élete és munkássága*, Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Filológiai Kar, 1964. 17. (Témavezető, tudományos irányító: dr. Jancsó Elemér.)

30 Kuncz Aladár, Csokonai a Vígszínházban, *Auróra*, 1911. 1. sz., 41–42.

lésekor az irodalomtörténészek feladata a következők lettek volna: „higgadt, objektív elemzés, [a mű] irodalmi és politikai értelmének szétkülönítése; ízlésbeli és stílusbeli újdonságának ingerültség nélküli meghatározása; [...] elismerés ott, hol a tehetség értékes újat teremt, óvás veszedelmei ellen.”³¹ Horváth³² láthatóan a mindenkor szükséges komplexitását hangsúlyozza az irodalomtörténész nézőpontjainak, ezen belül higgadtságát és objektivitását, apolitikusságát, amit Kuncz is kiemel, illetve idővel megtold a Riedltől is tanult komparatív szemlélettel, valamint a már Péterfynél is szimpatikusnak mondott esszéisztikus, de azért még kellően precíz nyelvezettel.

Kuncz persze még így is sokáig a francia pozitivisták neveltjének számít. Egyetemistaként még folytonos útkeresésben találjuk: eszmények és illúziók kergetője, fiatalos lendülettel és próbálkozásokkal a képletes egészt megragadni és korrigálni kívánó attitűd jellemzi, amihez a részek egyedi példáit illeszti, akár életművekről, akár korszakokról, akár egyéni teljesítményekről gondolkodik. Az eminens tanulók olvasottságával és elméleti felkészültséggel rendelkezik is mindehhez, gyakorlat hiányában azonban még nem mindig tud meggyőző módon érvelni. Stílusa sem kellően kiforrott, terminológiája nem kellően precíz, sok esetben pedig belebonyolódik saját mondataiba, vagy elragadja az esszéforma megkívánta példázatoság. Hozzájárul ehhez az is, hogy az Eötvös-kollégista magával hoz olyan eszményeket, melyek két világ ütközésében, a konzervatív és a modern születési terepén egyszerre vannak jelen, akkor is, ha ezen kezdeti időszakban viszonyulása még érthetően a messze többségben lévő hivatalos, akadémikus világ iránt is tisztelettudóvá teszi. Első monográfiája ezért is még más jegyeket hordoz, mint az 1910-es évekre rutinosabbá, magabiztosabbá váló értekezőé, akkor is, ha stílus- és fogalmazásbeli egyenetlenség mindkét monográfiájában megfigyelhető. Természetszerűleg nem feledhető e ponton az sem, hogy a 20. század első évtizedének legvégén is mindössze a huszonnegyedik évében járó szerzőről beszélünk!

31 Horváth János, *Aranytól Adyig*, Bp., 1921., 39.

32 Aki keserűen jegyezte meg a folytatásban, hogy ezzel szemben nem ez történt: „hanem a legrosszabb, mi ily komplex jelenség fogadásában csak feltehető: a megismeréstől is tartózkodó kerek tagadás. A konzervatív kritika teljes tanácstalanságban hagyta közönységét a mozgalom valódi értelme felől. Eleve az volt, hogy amit Adyék csinálnak, egyrészt hóbort, másfelől gonosz elfajultság, de az irodalomtörténetnek semmi köze hozzá.” Mindezt egyetértően a szintén konzervatív oldalról a *Nyugathoz* szegődött Schöpflin is szó szerint idézi későbbi összefoglalásában. Vö.: SCHÖPFLIN, *A magyar irodalom története a XX. században*, i. m., 148.

Toldy Ferenc

Szakdolgozatából kifejtett értekezésében, az 1907-ben megjelent kicsiny könyvében (a végzős bölcsészdoktor summa cum laude minősítése ellenére) érezhetően még nem volt kellő rutinja tudatos koncepcióvá érlelni egy-egy eredeti gondolatot. Taine környezetelmélete, Brunetière racionalizmusa, a 19. század végének (főként francia) pozitívizmusa formálta leginkább gondolatmenetét, melyhez Riedl élményszerű irodalomszemlélete kapcsolódott. Ez utóbbi révén jelent meg nála a pszichológiai szempont is, az értékelésekben játszott lélektani faktor olvasói egyediségével. A francia irodalombölcseleti háttér, melyet Kuncz viszonylag fiatalon is jól ismert (s majd 1909 után nyári vakációinak kutatásaiban mélyít el), az irodalomkritika és az esszé jegyeit sajátosan ötvözte a klasszikus, németesen precíz korszakfelosztásokkal. Mindez nem véletlen: a 19. és a 20. század fordulójára két új irodalomértési irányzat hódított teret magának Magyarországon: egy német mintákon alapuló, leginkább Wilhelm Scherer elgondolásait követő, a filológiai és szövegkritikai szempontokat előtérbe helyező pozitivisták iskola, melynek fontos hazai képviselője Heinrich Gusztáv volt, illetve a francia hatásokra visszamutató, főként Taine módszerét alapul vevő szemlélet, melyet Kuncz már említett tanáraitól sajátított el.

Kuncz ugyanakkor jelentős forráskutatást is végzett a publikált anyagok számbavételén túl, – melyre Oltványi Ambrus is felhívta már a figyelmet Bajza József és Toldy Ferenc levelezését közlétező kötetében – tudniillik, hogy Kuncz Toldy Ferenc ifjúkorát a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzött levelei alapján rajzolta meg, s ezzel felhívta a későbbi kutatók figyelmét is e források jelentőségére. Mint azt Rózsafalvi Zsuzsanna, a hivatkozott idézetek aprólékos beazonosítása után egyértelművé tette, mára az is nyilvánvaló, hogy Kuncz Toldynak a kortársakkal való, különösképpen a máig kiadatlan, Kazinczy Gáborral folytatott rendszeres és éppen ezért terjedelmes levélváltását is behatóan ismerte, és hasznosította is 1907-es könyvében.

E kismonográfiának tekinthető mű szerkezete hat fejezetre oszlik. Kuncz az első ötben a szellemi fejlődés fokozatait tárgyalja. A nyitófejezet címválasztása, a *Környezet*, a taine-i és Riedl-féle szempontrendszer egyik legalapvetőbbikét választja kiindulópontjának. A *Melancholiája* címet viselő második fejezet a pesti egyetemi éveket, a társasági életbe való belépést, Toldy Ferencnek Bajza Józseffel való barátságát mutatja be kiadatlan forrásokra,

főként a Bajzával való levelezésre támaszkodva. A *Schedel tavaszi virágai* című következő fejezet Toldy alkotói és írói műfajokban való megnyilatkozásokra irányuló próbálkozásait veszi számba, elsődlegesen lírai zsengeit, drámafordítói és drámaírói tervek mellett két fő ifjúkori munkáját, az *Isocrates parainesis*ének 1821-ben megjelent fordítását és az 1824-ben közzétett *Haramiák*-fordításának recepcióját vizsgálva. Toldy irodalomszervezői és irodalomtörténeti bemutatása szempontjából legjelentősebb a *Hatások* címet viselő negyedik fejezet, mely az Auróra-kör szerveződését, tevékenységét, az irodalmi harcokat (Iliász- és Pyrker-pör) Toldy egyéniségén keresztül ismerteti, s e révén kapcsolati hálója is kibontakozik. Az életút összegzését *A forradalom után* című ötödik fejezet zárja, mely a szabadságharc leverését követő időszakban végzett szervezői, lap- és könyvsorozat-szerkesztői munkát, a Kisfaludy Társaságbeli tevékenységét összegzi. Kuncz kismonográfiájának hatodik, egyben zárófejezete kétségkívül a legértékesebb, s miként címe: *Toldy helye irodalomtörténet-írásunk fejlődésében* is mutatja, magyar viszonylatban az origónak számító irodalomtörténeti életművet értéke-
li. Kuncz e fejezet elején a tudósi életpálya legfontosabb eredményéről, a *Handbucharól* már kijelenti, hogy „az egész magyar költészet mint szerves egész, először ebben a könyvben van történetileg és kritikailag tárgyalva, és hogy irodalomtörténetünk rendszere, irodalmi fejlődésünk gerince ebben a könyvben van először letéve.”³³

A kicsiny kötet ugyan nem vívta ki a szakma elismerését, sőt, majdnem visszhangtalan maradt. Két fontos ismertetésről mindazonáltal tudunk. Az első a *Vasárnapi Ujság* kritikarovatában egy alig tízsoros, figyelemfelhívó ismertetés Schöpflin Aladár tollából. A Franklin Társulat kritikusa némiképp tévesen állította, hogy Kuncz monográfiája érdemi nívumot ugyan nem tartalmaz,³⁴ de azt ő is elismerte, hogy remek összefoglaló, s az egyik első kísérlet, mely Toldy életművének összegzését tűzi ki célul, akkor is, ha nyelvezete alapján nem egy „tüzetes monográfia”.³⁵ A másik reflexió Beöthy Zsolt tanítványától, a későpozitivistá Császár Elemértől származik, aki az általa szerkesztett *Egyetemes Philologiai Közönyben* recenzálta a munkát.³⁶ Utóbbi recenzens találóan jegyezte meg, hogy e kötet már mintha egy

33 Lásd Kuncz Aladár, *Toldy Ferenc*, Bp., Stephaneum Nyomda Rt., 1907., 77.

34 Tévesen, hiszen Kuncz kötete éppen, hogy új forrásokat is közölt.

35 SCHÖPFLIN Aladár, Toldy Ferencről, *Vasárnapi Ujság*, 1907. július 14., 28. sz., 566–567.

36 CSÁSZÁR Elemér, Kuncz Aladár: Toldy Ferenc, *Egyetemes Philologiai Közöny*, 1907, XXXI., II., 779–780.

nagyobb kompozícióból kiragadott egész lenne, vagy egy ilyet készítené elő. Alighanem igazza lett, hiszen az utolsó fejezet szinte teljes egészében beépítésre került Kuncz következő, nagyobb lélegzetű, argumentáltabb és átfogóbb monografikus művébe.

A magyar irodalomtörténet elméletének és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta

A 354 főlíós, kéziratban fennmaradt monografikus igényű összegző mű úttörőnek számított a maga korában. Noha a Kuncz-filológia mindig is hivatkozott meglétére, a mű sem részben, sem egészben nem került 2018-ig a nyilvánosság elé, s komolyabb elemzésnek sem vetették alá. Az „irodalomtörténeti, komparatistai, kutatói pályára készül” Kuncz műve „elmélyült elemzés a magyar irodalomtörténet-írás elméletének és módszertanának fejlődéséről” – írta róla a magyar irodalom beható ismerője és tolmácsolója, Nicolae Balotă,³⁷ aki ismerhette, kéziratban formában akár olvashatta is a Kolozsváron, Jancsó Elemérnél megőrzött munkát.³⁸ E munka kritikai igényű közreadását követően elmondhatjuk,³⁹ hogy annak nyelvezete még többnyire esszéisztikus, néhol, ha kell, szemléltetően ironikus is, miközben – mint szó volt róla – a megelőző fél évszázad hazai irodalomtörténet-írásáról (és annak hiányairól, fehér foltjairól) ad teljes képet, s mond egyes elemei felett kíméletlen kritikát. Elméleti szempontból nem kellően átfogónak leginkább az első három fejezet mondható. Ezekben általánosságban az irodalomról,

37 Lásd Nicolae BALOTĂ, *Romániai magyar írók (1920–1980). Írói arcképcsarnok*, ford. VALLASEK Júlia, Marosvásárhely, Mentor, 2007., 32.

38 Jelenleg az OSZK Kézirtatárának Jancsó-hagyatékában található (Fond 399).

39 Érdemes lehet néhány forráskritikai információt itt is megosztani. A kéziratban fennmaradt monográfia nagyon kevés konkrét könyvészeti adattal bír, vélhetőleg ez is a szoros határidőnek köszönhető. A kéziratban ugyanakkor több utólagos (többnyire ceruzás) rájegyzés is található, melyek döntő többsége Beöthy Zsolttól származik, aki bírálóként pontosításokat, kiegészítéseket vagy kritikai megjegyzéseket fűzött a munka fejezeteihez, de a helyesírási következetlenségeket és az esetleges elírásokat, pontatlanságokat is kiemelte. Az utólagos bejegyzések másik csoportjának a szerzője Máthé Szabó Magda, aki Kuncz unokahúgaként örökbe kapta a kéziratot 1928-ban. Neki és férjének, Jancsó Elemérnek köszönhető, hogy a monográfia fennmaradt. Az unokahúg egyik gépiratos, kétlapnyi terjedelmű leírásából azt is tudjuk, hogy Kuncz azt szerette volna, ha később ő használja fel e korai, ám meglehetősen tág perspektívát kínáló munkáját szaktanári vizsgadolgozata, esetleg doktori dolgozata alapjául.

irodalomtörténeti elméletekről és módszerekről szól Kuncz, amit összefoglaló, mottószerű bevezetőjében is megfogalmaz már. E bevezető pár gondolat legelső mondata már az egyéntől is függő értékelést, legutolsója pedig a nemzetin felülemelkedő, egyetemes távlatot sejteti.⁴⁰

A bevezető három fejezetben – melyek a „mi az irodalom?” klasszikus kérdéséről indulva az irodalomtörténeti módszerekről s azok anatómiájáról, működési rendjükről és általános céljairól szólnak, majd ezek külföldi és hazai applikációit veszik számba – olykor elnagyolt, terminológiáját tekintve nem kellően precíz fejtegetésekkel találkozunk. Döntő hatással itt is a franciák voltak persze Kunczra. Szinte mindegyik fejezetben előkerül az úgynevezett „francia realiztikus irodalomtörténeti irány”, különösen ennek két legfőbb képviselője: Sainte-Beuve és Taine. Az ő hatásuk valóban megkerülhetetlen volt már Kuncz mesterei, így Riedl számára is, aki a mondottakon túl jelenségek, „szellemi tünemények” megfigyelésében és megértésében látta az irodalomtörténet legfőbb feladatát. Külön érdeme viszont e munkának, hogy az első fejezetekben felvetett kérdéseket világirodalmi szinten is történeti példákkal illusztrálja, elméleti rendszereket prezentál, s amennyire lehet, már itt is összefoglal, szintetizál. Ugyanakkor a monográfia egyharmadát kitevő elméleti fejezetek⁴¹ érezhetően leginkább csak arra szolgálnak, hogy az éppen formálódó 20. század eleji hazai irodalomtörténeti átalakulás legfontosabbnak ítélt szempontjait elővezethesse, s az idáig vezető utat történetileg áttekinthesse.

Az ezt követő mintegy kétszáz kéziratos oldal hét fejezetben vizsgálja a módszerek hazai alkalmazását. Természetesen Kuncz Toldy Ferencsel és Majláth Jánossal kezd itt is (a monográfia negyedik fejezete szinte szó szerint átfedésben van a korábbi Toldy-könyve utolsó fejezetével), innen halad tovább azután a fiatal Kuncz Erdélyi János, majd Kemény Zsigmond és Arany János irányába. Az ő munkásságuk (a Hegelt követő Erdélyi, s az 1850-es években, a tudományos fellendülés idején értekezői munkákkal is jelentkező

40 „Az irodalommal foglalkozó az irodalmi műveket olyan tükröknek tekintheti, melyekbe – ha belenéz – öseit láthatja meg, visszamenőleg a legrégebbi időkig [...] Az irodalomtörténet tehát nem lehet más, mint a pszichológia módszerével dolgozó történetírás, melynek tárgya az emberi léleknek bármily nyelven való művészi megnyilatkozása”

41 Ezek a következők: Az irodalomról és irodalomtörténeti módszerekről általában; Az irodalomtörténeti elméletek és módszerek fejlődése külföldön; Irodalomtörténet-elméleti és módszertani kísérletek nálunk. Vö.: *A magyar irodalomtörténet elméletének és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta, i. m.*

szépiróké) még csak elszórt pontokként, részlegesen előlegezi meg mindazt, amit a későbbi monográfusok és rendszeres irodalomtörténet-írók (Gyulai, Greguss, Beöthy, Péterfy és Riedl) a 19. század második felében megvalósítanak. Mellettük természetesen több tucat magyar értekező is szóba kerül Kuncz ezen monográfiáiban, akiknek irodalomtörténeti munkásságát és módszereit legjobb tudása szerint fogja csokorba és értékeli. Anyagkezelése, kiterjedt figyelme fiatalok ellenére elismerésre méltó. Eljárása, metodológiája szerint előbb az előzményeket, a történeti okokat, a kialakulás intézményi hátterét, majd a hiányt pótló rendszeresebb irodalomtörténeteket vizsgálja, továbbá az értekező Kemény Zsigmond és Arany János révén szól a saját felosztása szerint „az irodalomtörténet-írás harmadik formájának” nevezett esszéisztikus formákról is. Ebben igazán sikeres képviselőt Péterfy Jenőben lát, aki „esszéirodalmunkat a legművészibb fokra emelte”. Művét természetesen Riedl értékelésével zárja, ezzel jutva el saját jelenéig, az új század első évtizedéig. Az utolsó, 10. fejezet ennek megfelelően már az összehasonlító irodalomtörténeti irány legsikeresebb hazai képviselőjének az értékelésével kezdődik, distinkciót téve ugyanakkor az eddig mondottakban is. Ezek értelmében alapvetően két nagy irány jeleiről szóló összegző munkájában: azon iskoláról, amely az *esztétikai* (összetett, de koronként változó) szempontot követte (Toldy után főként Erdélyi János, Greguss Ágost és Beöthy Zsolt révén), s arról, amely elsődlegesen a *pszichológiai* szempontot érvényesíti. (Utóbbiban az írói egyéniség és a kor vizsgálata mellett „az örök emberit”, s e révén közvetten a megértés némiképp szubjektívebb rétegeit is figyelembe veszi, többek közt Gyulai, Salamon Ferenc, Péterfy és Riedl értékelései által.) Nem kérdéses, hogy Kuncz mindkét irány értékeit becsüli, de tanulmány- és kritikáiró gyakorlata azt bizonyítja, az utóbbihoz állt közelebb.

E monográfiája következtetései közt tulajdonképpen azt a fontos, kortörténeti állítást is megtaláljuk, miszerint nálunk ebből az utóbbi, pszichologizáló szempontból származtatható az összehasonlító irodalomtörténeti irány felfejlődése, melynek eklektikus nagy műve az 1896-ban megjelent Riedl-munka, *A magyar irodalom fő irányai*. Kuncz természetesen azt is hozzáteszi, hogy az összehasonlító módszer fellendülésére „serkentőleg szolgálhatott a Kolozsváron megindított *Összehasonlító irodalomtörténeti lapok* c. folyóirat Meltz Hugó szerkesztésében”,⁴² s hogy a másik alapvető folyóirat, mely e korszerűbb

42 Uo., 264–268.

vizsgálati szemléletnek teret adott, az a címében is egyetemességet hirdető és elváró *Egyetemes Philológiai Közlöny* volt.

Szintetizáló igény, átláthatóság és rendszerezhetőség: leginkább ez jellemzi a módszertani fejlődésívet adó, némiképp a hazai irodalomtörténet-írás történetét összegző Kuncz Aladár pályamunkát. Monografikus összegzése szeretné átfogóan, mintegy képletszerűen prezentálni az addigi eredményeket, irodalomtörténet-írásunk „újabb fejlődését” elméleti és módszertani szempontból is vázolni. A pályamunka magán viseli ugyanakkor azt a kényszerű jegyet is (ami doktori disszertációk és egyetemi pályamunkák esetében a korban is gyakori), hogy igyekszik kényszeresen is igazolni a jelölt alapos tájékozottságát, az elvárt olvasmányok említését akkor is, ha ez nem feltétlen segíti a logikai felépítését egy-egy fejezetnek. Kuncz ugyanakkor igen szerényen zárta művét: mint megjegyezte, tudja, hogy a dolgozatnak esetleges „hiányát az idő rövidsége és az előmunkálatoknak csaknem teljes hiánya” mentheti csupán. A kéziratban megőrzött mű valóban hézagpótló vállalkozásnak mondható, hiszen a korban ezen előmunkálatok látványos hiányát Kuncz legjobb tudása szerint pótolta, ezért is legfőbb célját, vagyis az átfogó, összegző ismertetést („főleg az érdemleges művekkel szemben [...] de olyanféleképpen, hogy a mű és írója jellemző tulajdonságai kitűnjenek”) munkája alighanem bősséggel teljesítette.

*

A bölcselő, irodalomtörténeti összegzésekre vállalkozó ifjú Kuncz e két megidézett munkája is jól mutatja, hogy 1907 és 1913 közt, pályája legelső szakaszában igen figyelemreméltó filológusi, esszéírói és monográfusi munkásságot tudhatott magáénak. A kérdésre, hogy ez szakmai elutasítások, netán nem kedvezően megítélt pályamunkák hatására, vagy csak a kritikusi és tanári megsokasodott feladatok miatt, esetleg magánéleti események okán maradt végül torzóban, a közelgő világgégés következtében pedig végképp homályban van, azzal a Kuncz-filológia még adós.